

LEBRIS

We know
books

PETER TURCHIN

ISTORIA VIITORULUI

Elite, contraelite
și calea spre
dezintegrare politică

Traducere din limba engleză de
GABRIEL TUDOR

LITERA
București

CUPRINS

Prefață	7
<i>PARTEA I</i>	
CLIODINAMICA PUTERII	13
<i>Capitolul 1</i>	
Elite, supraproducția de elite și drumul către criză	15
<i>Capitolul 2</i>	
Un pas înapoi: lecțiile istoriei	35
<i>PARTEA a II-a</i>	
GENERATORII DE INSTABILITATE	55
<i>Capitolul 3</i>	
„Țăranii sunt revoltători“	57
<i>Capitolul 4</i>	
Trupe revoluționare	81
<i>Capitolul 5</i>	
Clasa conducătoare	101
<i>Capitolul 6</i>	
De ce este America o plutocrație?	123
<i>PARTEA a III-a</i>	
CRIZĂ ȘI CONSECINȚE	141
<i>Capitolul 7</i>	
Descompunerea statului	143
<i>Capitolul 8</i>	
Istoriei ale viitorului apropiat	167

*Capitolul 9***Pompa de bogăție și viitorul democrației** 193

Mulțumiri 209

ANEXĂ ..... 211*Capitolul A1***O nouă știință a istoriei** ..... 213*Capitolul A2***Un microscop istoric** ..... 229*Capitolul A3***Abordarea structural-dinamică** 249

Note 257

Bibliografie 279

Indice 289

Capitolul 1

ELITE, SUPRAPRODUCȚIA DE ELITE ȘI DRUMUL CĂTRE CRIZĂ

Cine sunt elitele? Sursele puterii sociale

Cine sunt elitele? Tu, cititorule, faci parte din „elită“? Dacă aș fi parior, aș prezice că 99% din cititorii mei ar răspunde negativ la întrebare. Să definim mai întâi ce înțeleg prin „elite“. În sociologie, elitele nu sunt cei mai buni decât ceilalți. Nu sunt neapărat cei care sunt mai harnici, mai inteligenți sau mai talentați. Ele îi includ pur și simplu pe aceia care au mai multă putere socială – capacitatea de a influența alți oameni. O sintagmă mai descriptivă pentru elite ar fi „deținători ai puterii“.

Deoarece puterea este o parte foarte importantă a poveștii care urmează, vom reveni la ea în capitolele următoare, unde voi discuta despre modul în care sociologii definesc puterea și deținătorii puterii în diferite societăți, din trecut și din prezent. Deocamdată însă o vom lua pe scurtătură. În America, puterea este strâns corelată cu bogăția. Ca urmare, este relativ simplu să ne dăm seama cine aparține diferitelor niveluri de deținători de putere. (Voi oferi un răspuns mai sofisticat la întrebarea cine conduce în Capitolul 5.)

De exemplu, dacă ești american și ai o avere netă cuprinsă între 1 și 2 milioane de dolari, înseamnă că te afli aproximativ în primii 10% din cetățeni, ceea ce te plasează în rândurile inferioare ale eliteilor americane.¹ Majoritatea persoanelor din această categorie nu sunt deosebit de puternice, altfel spus, nu au o mulțime de oameni cărora să le dea ordine. Dar o avere de câteva milioane de dolari (și veniturile mai mari asociate de obicei cu aceasta) le oferă celor din primii 10% un mare control asupra propriei vieți. Ei pot refuza locuri de muncă neplăcute, care nu sunt plătite suficient ori sunt situate în regiuni în care ei nu-și doresc să se mute. Sau pot alege să se retragă oricând din această cursă. De obicei, acești oameni dețin case în proprietate și își trimit copiii la colegii bune, iar urgențele medicale subite nu îi vor nimici. Cu siguranță au scăpat de „riscul unui trai precar“.

Corelația dintre bogăție și puterea reală începe să devină mai strânsă pentru cei a căror avere netă se numără în zeci sau, mai bine zis, în sute de milioane. Printre persoanele din această clasă se află proprietarii de afaceri și directorii generali ai marilor corporații, care își exercită puterea asupra a sute sau mii de angajați. Mulți politicieni puternici se află, de asemenea, în acest interval. (Există aproximativ cincizeci de membri ai Congresului a căror avere netă este mai mare de 10 milioane de dolari.) Corelația dintre bogăție și puterea politică nu este perfectă. Nouă președinți americani nu au ajuns nici măcar în teritoriul de 1 milion de dolari sau mai mult (în dolari de astăzi), inclusiv Harry Truman, Woodrow Wilson și Abraham Lincoln. Dar mai mult de jumătate dintre ei au avut o avere suficientă pentru a se încadra în ceea ce astăzi ar fi 1% din cetățeni.² Iar înainte de 1850 toți președinții americani au făcut parte cel puțin din clubul celor 1%.

Un alt aspect de reținut este că oamenii săraci care devin deținători ai puterii în America nu rămân săraci prea mult timp. Bill Clinton a crescut într-o familie săracă din Arkansas, cu un tată vitreg alcoolic și abuziv, dar acum averea sa este estimată la cel puțin 120 de milioane de dolari.³ Corelația strânsă dintre bogăție și putere politică în America se datorează în parte faptului că mulți politicieni, săraci la începutul carierei, se alătură rândurilor celor bogați după ce părăsesc funcția publică. Dar o explicație la fel de importantă este că oamenii care sunt deja foarte bogați au mult mai multe șanse să caute și să obțină o funcție publică decât restul oamenilor. Să ne gândim doar la clanurile Roosevelt și Kennedy, la Ross Perot, Michael Bloomberg și – desigur – la Donald Trump.

Totuși, corelația dintre bogăție și putere nu este perfectă nici măcar în America. Să vorbim așadar despre alte surse de putere. Cea mai dură și cea mai crudă formă de putere socială este coerciția: forța sau amenințarea cu forța. Americanii specializați în coerciție, cum ar fi generalii de armată și ofițerii de poliție, sunt, în general, subordonați temeinic altor forme de putere. Excepțiile, cum ar fi J. Edgar Hoover, care a fost primul și cel mai puternic director al FBI, sunt rare.

Al doilea tip de putere este bogăția (sau resursele materiale acumulate, în general). Oamenii bogați pot angaja oameni care să facă ceea ce ei doresc (în anumite limite).

Al treilea tip de putere, mai subtilă, este cea birocratică sau administrativă. Ființele umane moderne aparțin unei varietăți de organizații. Avem o varietate de „șefi“ ale căror ordine le urmăm în general. Desigur, există un element de constrângere în aceste relații, deoarece,

dacă nu respecti ordinele, poți fi concediat, amendat sau arestat. Dar, de cele mai multe ori, urmăm ordinele pur și simplu din cauza puterii normelor sociale. Șefii de la fiecare nivel al organizațiilor dețin cu toții diferite grade de putere, care tind să crească cu atât mai mult, cu cât organizațiile lor sunt mai mari și pozițiile lor în cadrul acestora sunt mai înalte.

Al patrulea și cel mai „subtil” tip de putere este de natură ideologică – puterea de convingere. Puterea subtilă sau convingerea este totuși o forță extrem de puternică, putând influența mulțimi imense de oameni. Ea include domeniul celor care influențează gândirea, cum ar fi „intelectuali publici” faimoși, editorialiști de la ziare importante și, mai recent, figuri din social media cu milioane de urmăritori.

După cum putem vedea, această întrebare simplă – cine sunt elitele? – nu are un răspuns simplu. Societățile umane sunt sisteme complexe, iar încercarea de a caracteriza fluxurile de putere socială din cadrul acestora prin intermediul unei scheme prea simpliste ar fi contraproductivă. Sarcina pe care mi-am asumat-o este să fac teoria mea cât mai simplă cu putință, dar nu mai simplă.⁴

Jocul scaunelor

Odată ce începem să ne gândim la așa-numitul comportament al elitelor, întâlnim mai multe straturi de complexitate. În primul rând, în ceea ce privește bogăția nu există o graniță clară între elite și nonelite. Cei 10% (în general, milionarii în dolari de astăzi) au multă putere asupra propriei vieți. Cei din categoria de 1% (mai mult sau mai puțin decamilionari) au multă putere asupra vieții altora. Centimilionarii și miliardarii dețin mai multă putere. Dar nu există limite clare între cei din categoria de 1% și cei din categoria de 10% – distribuția veniturilor este o curbă lină. Și nu există o diferență uriașă în atitudinile sociale între cei 1% și cei 10%, sau între cei 10%, între decila* superioară de venituri și următoarea decilă. În Capitolul 3, vom vedea că un alt mod de a distinge clasele sociale, în termeni de cei mai educați (cei care au o diplomă de patru ani de facultate) și cei mai puțin educați (cei fără diplomă), este mult mai relevant dacă dorim să înțelegem diversitatea traiectoriilor de viață și a atitudinilor sociale.⁵

În al doilea rând, diferite elite tind să se specializeze în diferite tipuri de putere socială: generalii, amiralii și șefii de poliție exercită coerciția;

* A zecea parte a unui ansamblu de date clasate într-o ordine dată (n.tr.)

directorii executivi și deținătorii de averi exercită putere economică; senatorii și secretarii departamentelor federale gestionează puterea administrativă; iar prezentatorii TV și podcasterii influenți se ocupă cu munca de convingere. Fiecare tip de influență are propria ierarhie a puterii. Acest lucru se vede cel mai clar în lanțurile de comandă militare, dar și tipurile de putere mai blândă au ordinele lor ierarhice.

Al treilea nivel de complexitate apare când ne întrebăm: cum se formează elitele? Pentru a înțelege supraproducția de elite, trebuie să înțelegem reproducerea socială a elitelor – ce se întâmplă cu ele în timp.

Să facem o distincție între persoanele aflate în poziții de elită – elitele consacrate – și cele care doresc să ajungă în astfel de poziții – aspiranții la statutul de elită. Aceștia din urmă se prezintă într-o varietate de forme, în funcție de tipul de putere pe care și-o doresc și de nivelul la care aspiră. De exemplu, majoritatea locotenenților doresc să devină maiori, iar majoritatea maiorilor doresc să devină generali cu o stea, iar generalii cu o stea aspiră la adăugarea de stele la însemnele lor. Similar, decamilionarii vor să devină centimilionari, iar cei care au făcut primele 100 de milioane de dolari urmăresc să ajungă în clasa miliardarilor.

Deși nu toată lumea are ambiția de a dobândi mai multă putere, există întotdeauna mai mulți aspiranți decât poziții de putere. Inevitabil, există și cei care încearcă, dar nu reușesc să obțină o poziție de putere – aspiranții frustrați. Supraproducția de elite se dezvoltă când cererea de poziții de putere din partea aspiranților la statutul de elită depășește masiv oferta acestora. Să ne concentrăm deocamdată asupra legăturii dintre bogăție și politică și să vedem cum se poate dezvolta supraproducția de elite în această sferă.

Începând cu anii 1980, numărul superbogaților din America – persoane cu o avere de cel puțin 10 milioane de dolari, sau decamilionari – a început să crească rapid.⁶ În 1983, existau doar 66 000 de astfel de familii, dar până în 2019 (ultimul an pentru care există date disponibile), numărul lor crescuse de peste zece ori, ajungând la 693 000. Acest lucru nu a fost rezultatul inflației dolarului; am ajustat pragul pentru a stabili cine face parte din această clasă (folosind constant dolari la valoarea din 1995). În această perioadă, numărul total al familiilor a crescut cu 53%, astfel încât, în termeni proporționali, decamilionarii au ajuns să reprezinte 0,54% din totalul populației, față de doar 0,08 cât reprezentau inițial.

O creștere similară a averilor celor bogați a avut loc și în partea inferioară a lanțului trofic. Dacă numărul decamilionarilor a crescut de

zece ori, numărul familiilor cu o avere de 5 milioane de dolari sau mai mult a crescut de șapte ori, iar numărul milionarilor simpli a crescut de patru ori. În general, cu cât nivelul averilor pe care le analizăm este mai ridicat, cu atât acestea au înregistrat o creștere mai mare în ultimii patruzeci de ani.

La prima vedere, o creștere a numărului de oameni bogați nu pare un lucru atât de rău. Nu face parte din visul american să te îmbogățești? Dar există două părți negative ale acestei vești bune. În primul rând, umflarea clasei superbogate nu s-a produs în mod izolat de averile restului populației. În timp ce numărul celor foarte bogați s-a înmulțit, veniturile și averea familiei americane tipice au scăzut. (Termenul mai precis pentru prosperitatea „tipică” este „mediana”, care împarte distribuția bogăției în jumătăți egale; declinul economic al muncitorilor americani va fi un subiect important în Capitolul 3.) Această divergență între bunăstarea financiară a americanilor obișnuiți și cea a elitei bogate a determinat creșterea rapidă a inegalității economice, despre care s-a discutat mult în ultimii ani.

A doua problemă este mult mai subtilă și mai puțin înțeleasă.⁷ Când piramida socială devine prea grea la vârf, acest lucru are consecințe grave pentru stabilitatea societăților noastre.

Pentru a înțelege de ce, să luăm în considerare un joc. În musicalul *Evita*, un grup de ofițeri din armata argentiniană se implică într-un joc numit „scaunele muzicale”. Acesta se desfășoară în felul următor: muzica începe să cânte, iar ofițerii se plimbă în jurul unui set de scaune. Când muzica se oprește, fiecare trebuie să găsească un scaun pe care să se așeze. Cu toate acestea, sunt mai mulți jucători decât scaune, așa că un ofițer ghinionist nu reușește să ocupe un scaun și este eliminat. Apoi, un scaun este îndepărtat și se joacă o nouă rundă. La final, există un singur câștigător. În *Evita*, câștigătorul este colonelul Juan Perón, care mai târziu în musical (ca și în viața reală) devine președinte al Argentinei și fondator al Partidului Peronist.

În jocul aspiranților la statutul de elită, sau, pe scurt, jocul aspiranților, în loc să reducem numărul de scaune în fiecare rundă, creștem numărul de jucători. Jocul începe la fel ca scaunele muzicale, cu zece scaune ce reprezintă poziții de putere (cum ar fi funcții politice). În prima rundă, unsprezece jucători (aspiranți la statutul de elită) joacă pentru a obține un scaun. Zece dintre ei devin elite consacrate, iar cel care pierde este un aspirant frustrat. În rundele următoare, creștem numărul de jucători, dublându-l, apoi triplându-l (dar păstrând aceleași zece scaune).

Numărul de câștigători rămâne același, însă numărul de aspiranți frustrați crește de la unul singur, cel inițial, la zece, apoi la douăzeci. Pe măsură ce jocul avansează, imaginați-vă gradul tot mai mare de haos și conflict. (Nu v-aș sugera să practicați acest joc la o petrecere de aniversare a unui copil.) Există, de asemenea, un curios efect de amplificare: pe măsură ce creștem numărul de aspiranți de două, apoi de trei ori, numărul de aspiranți frustrați crește de zece, apoi de douăzeci de ori. (Aceasta este o caracteristică generică a jocurilor supraproducției de elite.)

În teoria jocurilor, o ramură a matematicii care studiază interacțiunile strategice, jucătorii trebuie să conceapă strategii câștigătoare în cadrul regulilor date. Dar, în viața reală, oamenii încalcă regulile tot timpul. Inevitabil, pe măsură ce numărul de aspiranți pentru fiecare poziție de putere crește, unii vor decide să forțeze regulile. De exemplu, poți încetini lângă un scaun sau chiar să te oprești și să aștepti imediat lângă el să se oprească muzica, în timp ce îi îndepărtezi pe ceilalți pretendenți. Felicitări, tocmai ai devenit o contraelită – cineva care este dispus să încalce regulile pentru a avansa în joc. Din nefericire, ceilalți se prind repede, iar fiecare scaun va atrage în curând o mulțime de oameni care se îmbrâncesc și, în scurt timp, avem rețeta pentru o bătaie liberă între toți jucătorii. Acesta este un model bun pentru a înțelege consecințele supraproducției de elite în viața reală.

În viața reală, după cum am văzut, în ultimii patruzeci de ani, numărul deținătorilor de avere la diferite niveluri a crescut de patru, șapte sau chiar zece ori. Doar o mică parte dintre aceștia decid să cheltuiască o parte din avere pentru a candida la o funcție politică. De exemplu, ei ar putea aspira la un loc în Camera Reprezentanților sau în Senat. Ar putea intra într-o cursă pentru postul de guvernator al statului. Premiul suprem este, bineînțeles, președinția. Numărul acestor poziții de putere a rămas același în ultimele decenii, dar numărul aspiranților a crescut odată cu numărul total al deținătorilor de avere. Din cauza efectului de amplificare, numărul de aspiranți frustrați a explodat chiar mai repede decât expansiunea deja impresionantă a numărului de deținători de avere.

Această concluzie nu este doar un model abstract. Putem găsi acum un sens mai multor tendințe în alegerile pentru funcții publice din Statele Unite, documentate de Centrul pentru Politici Responsabile.⁸ Una dintre ele este că numărul candidaților autofinanțați a început să crească în anii 1990. La alegerile pentru Congres din 2000 (însușind locurile din Camera Reprezentanților și Senat), au existat nouăsprezece candidați

care au cheltuit individual un milion de dolari sau mai mult din banii proprii pentru campaniile lor electorale. La următoarea rundă de alegeri au existat douăzeci și doi de astfel de aspiranți bogați pentru un loc în Congres. Douăzeci și doi de ani mai târziu, numărul lor aproape s-a dublat, cu patruzeci și unu, respectiv treizeci și șase de candidați care au cheltuit individual un milion de dolari sau mai mult în 2018 și 2020.

Un parametru mai bun pentru a urmări efectul supraproducției de deținători de averi asupra alegerilor îl reprezintă costul unei campanii de succes. În definitiv, nu toți oamenii cu ambiții politice și bogați candidează personal pentru funcții publice. Mulți aleg, în schimb, să finanțeze politicieni profesioniști care le pot promova agendele politice la Washington. Potrivit datelor colectate de Centrul pentru Politici Responsabile, cheltuielile medii ale unui candidat care a reușit să fie ales în Camera Reprezentanților au crescut de la 400 000 de dolari în 1990 la 2,35 milioane de dolari în 2020, în timp ce aceeași statistică pentru Senat a pornit de la 3,9 milioane de dolari (în 1990) și a crescut până la 27 de milioane de dolari în ultima rundă electorală.

În ultimii patruzeci de ani, am fost prinși în jocul supraproducției de elite o dată la doi ani. Pe măsură ce crește numărul de jucători, crește și riscul ca regulile să fie încălcate. Ne mai miră că regulile jocului – normele și instituțiile sociale care guvernează alegerile democratice – s-au destrămat în viața reală?

Dar supraproducția de elite constituie doar o parte din poveste. Extinderea clasei bogate nu a avut loc izolat de restul societății. Este timpul să aducem în discuție al doilea factor în modelul nostru de stabilitate a societăților umane: sărăcirea maselor.

Sărăcirea maselor

Societatea noastră produce în mod colectiv o mulțime de produse și de servicii, iar economiștii au învățat foarte multe despre cum să estimeze acest total, numit produs intern brut (PIB). Este adevărat, există încă unele probleme supărătoare. (Cum ar trebui să includem muncile casnice? Cum rămâne cu activitățile infracționale?) Dar, cu un grad foarte bun de aproximare, putem folosi statisticile legate de PIB, așa cum sunt publicate de agențiile guvernamentale, pentru a ne face o idee despre cantitatea totală de bogăție generată în fiecare an indiferent de țară.

Acest total crește de obicei în timp, datorită dezvoltării economice, dar este totuși finit. Astfel, modul în care este împărțit între diferitele tipuri de consumatori devine o întrebare foarte interesantă. În teoria